

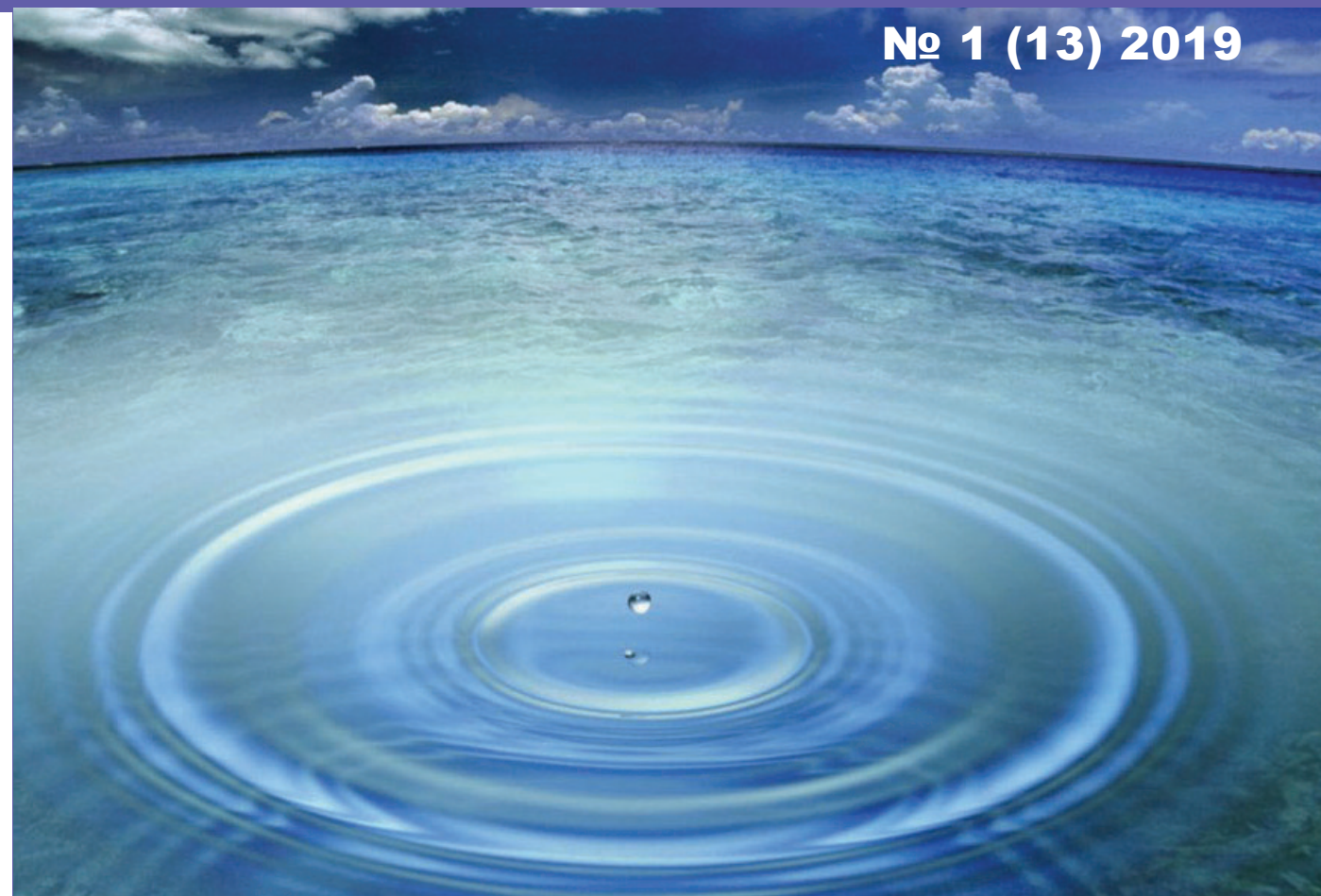
ISSN 2414-5742 ■

SU PROBLEMLƏRİ

ELM VƏ TEXNOLOGİYALAR

BEYNƏLXALQ RESENZİYALI ELMİ JURNAL

№ 1 (13) 2019

SU PROBLEMLƏRİ: ELM VƏ TEXNOLOGİYALAR

Beynəlxalq resenziyalı elmi jurnal

№ 1 | 2019

Çapa imzalanıb:

24.06.2019.

Tiraj: 250

WATER PROBLEMS: SCIENCE AND TECHNOLOGY

International refereed academic journal

№ 1 | 2019

It is sent for the press:

24.06.2019.

Circulation: 250

SU PROBLEMLƏRİ: ELM VƏ TEXNOLOGİYALAR | № 1 (13) 2019

- Su ehtiyatlarının tədqiqi və inteqrasiyalı idarəetmə problemləri
- Su təchizatı, tullantı və yağış suları sistemlərinin idarə olunması
- Sudan istifadənin ekoloji problemləri

1 (13) / 2019

təsisçi Учредитель PUBLISHED BY
“AZƏRSU” ASC

ISSN 2414-5742

“Su problemləri: elm və texnologiyalar” jurnalı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin 31.03.2017 tarixli qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən elmi nəşrlərin siyahısı”na daxil edilmişdir.

Журнал “Водные проблемы: наука и технологии” с 31.03.2017 года включен Президиумом Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Азербайджанской Республики в “Перечень изданий, рекомендуемых для публикации основных научных результатов диссертаций в Азербайджанской Республике”

“Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq şəkildə təsis edilmişdir.

Reyestr № 3961

İldə iki dəfə nəşr edilir.

2015-ci ilin mart ayından nəşr edilir.

Redaksiyanın ünvanı:
AZ 1012. Bakı, Azərbaycan,
Moskva prospekti, 73.

Telefon:
(+99412) 430-08-25/35
(daxili: 27-43)

e-mail:
journal@azersu.az

Учрежден согласно Закону Азербайджанской Республики “О средствах массовой информации”.

Реестр № 3961

Издаётся два раза в год.

Издаётся с марта 2015 года.

Адрес редакции:
AZ 1012. Баку, Азербайджан,
Московский прос., 73

Телефон:
(+99412) 430-08-25/35
(внутренний: 27-43)

e-mail:
journal@azersu.az

Established by the Law “On Mass Media” of the Republic of Azerbaijan.

Registry № 3961

Published twice a year.

Published since March, 2015.

Editorial office address:
73, Moskow street,
Baku, AZ 1012.

Phone:
(+99412) 430-08-25/35
(ext.: 27-43)

e-mail:
journal@azersu.az

Baş redaktor:

Qorxmaz Hüseynov

“Azərsu” ASC-nin sədri

Baş redaktorun müavini:

prof. Fərda İmanov

“Azərsu” ASC-nin “Sukanal” Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu

Redaksiya heyətinin yerli üzvləri:

Teyyub Cabbarov

“Azərsu” ASC

Etibar Məmmədov

“Azərsu” ASC

Seymur Seyidov

“Azərsu” ASC

Köçərli Həsənov

“Azərsu” ASC

Çingiz Qurbanov

“Azərsu” ASC-nin “Sukanal” Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu

prof. Çingiz Abdullayev

“Azərsu” ASC

prof. Yaşar Kəlbəyev

“Azərsu” ASC

Aydın Abbasov

“Azərsu” ASC

akad. Ramiz Məmmədov

AMEA-nın akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu

t.ü.e.d. Fazil Əbilov

“Azərsu” ASC-nin “Sukanal” Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu

r.ü.e.d. Murad İmanov

“Azərsu” ASC-nin “Sukanal” Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu

dos. Asif Kəngərli

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

prof. Sevinc Hacıyeva

Bakı Dövlət Universiteti

t.ü.f.d. Elşad Cavadzadə

“Azərsu” ASC

c.ü.f.d. Rəşail İsmayılov

“Azərsu” ASC-nin “Sukanal” Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu

g-m.e.d. Yusif İsmayılov

AMEA-nın Geologiya və Geofizika İnstitutu

t.ü.f.d. Elman Qənbərov

“Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC-nin Elmi-Tədqiqat Su Problemləri İnstitutu

k.ü.f.d. Zahid Qasimov

“Azərsu” ASC

tibb.ü.f.d. Şəmsəddin Abdullayev

“Azərsu” ASC-nin “Sukanal” Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu

Redaksiya heyətinin xarici üzvləri:

t.ü.e.d. Mixail Bolqov

Rusiya Elmlər Akademiyasının Su Problemləri İnstitutu, Rusiya Federasiyası

prof. Jovan Despotoviç

Belqrad Universiteti, Serbiya Respublikası

prof. Nadejda Proxorova

Rusiya Su Ehtiyatlarından Kompleks İstifadə və Su Obyektlərinin Mühafizəsi Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Rusiya Federasiyası

prof. Ahmet Mete Saatçı

Türkiyə Su İnstitutu, Türkiyə Respublikası

prof. Qivi Qavardaşvili

Gürcüstan Texniki Universitetinin T.Mirxulava adına Su Təsərrüfatı İnstitutu, Gürcüstan Respublikası

prof. Milan Radovanoviç

Serbiya Elm və İncəsənət Akademiyasının Yovan Sviic adına Coğrafiya İnstitutu, Serbiya Respublikası

prof. Yevgeni Pupiryov

Rusiya Su Təchizatı və Tullantı Suların Kənarlaşdırılması Assosiasiyasının Ekspert-Texnoloji Şurası, Rusiya Federasiyası

dos. Aleksandr Sikan

Rusiya Dövlət Hidrometeorologiya Universiteti, Rusiya Federasiyası

prof. Pyotr Lopux

Belarus Dövlət Universiteti, Belarus Respublikası

dr. Meri Metyus

BMT İP QEF, II Kür layihəsi, ABŞ

prof. Nikolay Korenkeviç

Rusiya Elmlər Akademiyasının Coğrafiya İnstitutu, Rusiya Federasiyası

prof. Aleksey Pervov

Moskva Dövlət İnşaat Universiteti, Rusiya Federasiyası

prof. Leszek Kuçar

Ətraf Mühit və Həyat Elmləri Universiteti, Polşa Respublikası

prof. Mitja Brilly

Lyublyana Universiteti, Sloveniya Respublikası

prof. Əhməd Rəşad Xater

Su Ehtiyatları və İrriqasiya Nazirliyi, Misir Ərəb Respublikası

Əlizadə A.A. XX əsrin ortalarında Azərbaycanada su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin tarixi-sosioloji təhlil	75	Alizadeh A.A. Historical and sociological analysis of water supply and sewage systems in the middle of the 20 th century in Azerbaijan	75
■ Sudan istifadənin ekoloji problemləri		■ Ecological problems of water use	
Kamilova N.S. Abşeron yarımadasında faydalı qazıntıların hasilatının hidroloji şəraitin çirklənməsinə təsirinin tədqiqi	89	Kamilova N.S. Research impact extraction of mineral resources on contamination of hydrological conditions	89
Məmmədov V.A., Salamov Ə.M., Nəcəfov O.F., Təhməzova M.V. Qızılnohur gölünün geoeoloji və geofiziki xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi	95	Mammadov V.A., Salamov AM., Najafov O.F., Tahmazova M.V. Evaluation geoeological and geophysical characteristics of Qızılnohur	95
Qənbərov E.S., Abdullayev Ş.N., Hümbətova R.B., Salmanova S.Q. Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacında yerləşən təbii və süni su obyektlərinin bakteroloji xüsusiyyətlərinin təhlili	106	Ganbarov E.S., Abdullayev Sh.N., Humberova R.B., Salmanova S.G Analysis of bacteriological properties of natural and artificial water bodies on the north-eastern slope of the Greater Caucasus	106
■ MÜƏLLİFLƏR ÜÇÜN QAYDALAR	112	■ NOTES FOR CONTRIBUTORS	112

XX ƏSRİN ORTALARINDA AZƏRBAYCANDA SU TƏCHİZATI VƏ KANALİZASIYA SİSTEMLƏRİNİN TARİXİ-SOSİOLOJİ TƏHLİLİ

(Səh. 75-88)

Əlizadə A. A.

*AMEA Fəlsəfə İnstitutu, Bakı şəhəri.
alizadeh@mail.ru*

Abstract. In this article investigated the problems of the water and sewage economy of the Soviet Azerbaijan of the Khrushchev thaw period (1953-1962) in the historical and sociological aspect. Also shown the archival documents regarding growth rates, power systems, sanitary condition and protection of reservoirs and communications.

In this study used the methods of descriptive and analytical social research.

The scientific novelty of the study is that this study is being conducted for the first time. The main conclusion is that the growth of indicators of water and sewage economy influenced the social processes of the next decades.

Açar sözlər: *su təchizati, kanalizasiya, ekologiya, tikinti, sosiologiya, quyu suyu.*

Giriş

Müstəqil Azərbaycanda su təsərrüfatı və yaşayış məntəqələrin kanallaşdırılması sahəsində böyük uğurlar əldə edilmişdir. Respublika üzrə yeni kəmərlər çəkilmiş, şəbəkələr qurulmuş, əsaslı təmir işləri aparılmışdır. Eyni zamanda, xidmətlərin keyfiyyəti artmış və su təhlükəsizliyi təmin edilmişdir. “Azərsu” ASC tərəfindən böyük Bakının və regionların 2035-ci ilə qədər planlaşdırılan və icra olunan Master Planlara uyğun olaraq su təchizati və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması üzrə işlər uğurla davam edir. Görülən tədbirlər nəticəsində əhalinin həyat şəraiti əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmışdır.

Eyni zamanda, müasir dövrün uğurları qeyd edilərkən keçmiş tarix də unudulmamalıdır. Çünki günümüzdə baş verən proseslərə keçmişə araşdırmadan doğru qiymət vermək olmur. Yalnız keçmişlə müqayisədə müasir inkişafın sürətini və böyüklüyünü göstərmək mümkündür. Ona görə su təsərrüfatı və kanalizasiya ilə bağlı tarixi-sosioloji araşdırmalara da ehtiyac vardır.

Tarixi baxımdan Azərbaycanın su və kanalizasiya təsərrüfatının inkişafı prosesində bir neçə mərhələ olmuşdur: Rusiya imperiyası dövrü yaranmış [2], sovet dövrü zamanı genişlənmiş [3] və müstəqillik dövründə daha da inkişaf edib modernləşmişdir [1]. Sovet dövrü zamanı isə su və kanalizasiya təsərrüfatının ən

əhəmiyyətli inkişaf mərhələlərinin biri 2 dünya müharibəsindən sonra başlamışdır. Bu istiqamətdə 1953–1963 illər arası böyük layihələr həyata keçirilmiş və bunun nəticəsində əhalinin sosial vəziyyəti əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmağa doğru dəyişmişdir. O zaman su təsərrüfatı və kanalizasiya sistemi Kommunal Təsərrüfatı Nazirliyinin (bundan sonra KTN) tabeliyində olan təşkilatlar tərəfindən istismar edilirdi. Nazirlik, həmçinin bu sahədə tikinti işlərinin böyük bir qismini həyata keçirirdi.

Tədqiqatda istifadə edilən materiallar və metodlar

Məqalə Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivində (ARDA) saxlanan sənədlərin əsasında yazılıb. Eyni zamanda 1960-cı illərin dövrü mətbuatından və elmi ədəbiyyatdan da istifadə edilib. Təsviri və analitik tarixi-sosioloji metodlardan istifadə edilib. Tədqiqatın yeniliyi onun ilk dəfə aparılmasındadır.

Tədqiqatın şərhı

1953–1958-ci illərdə su təsərrüfatı. 1959-cu ilə qədər KTN tərəfindən Azərbaycan ərazisində su təchizati üzrə böyük layihələr həyata keçirilmiş, əhalinin və müəssisələrin su ilə təchiz edilməsində əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyiş əldə edilmişdir. Həmin müddət ərzində yeni su kəmərləri tikilib, artezian quyuları qazılıb, köhnə kəmərlər əsaslı təmir edilib, şəhər və qəsəbə su şəbəkələri genişləndirilib, bəziləri isə yenidən qurulub.

Cədvəl 1. 1940–1954-cü illər üzrə su təsərrüfatının əsas göstəriciləri və inkişaf dinamikası [7, 14]

	Ölçü vahidi	1940	1950	1951	1952	1953	1954
Şəhər şəbəkəsinin uzunluğu	kilometr	519,8	593,1	594,7	597,7	624,3	633,6
Suyun verilməsi	Min kubmetr	46539,7	70291,8	77154,1	82242	87493	98285,9
Sutka üzrə suyun verilməsi	Min kubmetr	127,2	192,6	211,4	224,7	239,7	269,3
Suyun ümumi sərfi	Min kubmetr	40213	62003	70166,5	75039	80059	89993,6
Suyun məişət ehtiyacları üçün sərfi	Min kubmetr	23946,8	33035,3	35622,3	32271	33379	32686,7
Əhali tərəfindən sərfi	Min kubmetr	--	8821,7	16856,8	17442	18926	21024,8

Cədvəl 1-dən görüldüyü kimi, 1953–1954-cü illərdə KTN bütün göstəricilər üzrə artım dinamikasını keçən illərə nisbətən daha da yüksəldə bilmişdir. Belə ki, 1954-cü ildə suyun respublikanın şəhər və qəsəbələrinə verilməsi 1940-cı illə müqayisədə 2 dəfədən çox, 1950-ci illə müqayisədə 39,8%, 1953-cü illə müqayisədə isə 12,3%, artırılmışdır. Həmçinin suyun sərfi də 1954-cü ildə 1940-cı illə müqayisədə 2 dəfədən çox, 1950-ci illə müqayisədə 45,1%, 1953 illə müqayisədə isə 12,4% artmışdır. Eniş yalnız məişət ehtiyacları üçün sərf edilən suyun miqdarında müşahidə edilib. Bu da onunla bağlı idi ki, müəssisələr daha çox quyu suyundan istifadə etməyə başlamışdılar. Eyni zamanda, 1954-cü ildə əhali tərəfindən sərf edilən suyun miqdarı 1953-cü illə müqayisədə 11,1% artmışdır.

1955-ci ilə qədər Azərbaycanın 35 şəhər və rayon mərkəzlərinə su kəmərləri çəkilmiş, su şəbəkələri yaradılmışdır [7]. Onlardan on biri (Sumqayıt, Ağstafa, Astara, Daşkəsən, Kürdəmir, Mingəçevir, Siyəzən, Tovuz, Ucar, Xudat, Şəmkir) KTN-nə deyil, başqa təşkilatlara aid bdlər.

Cədvəl 2. KTN-nin nəzdində olan 24 şəhərin su şəbəkələrinin 1953 və 1954-cü illər üzrə ümumi göstəriciləri [7]

	Kəmərin suyu buraxma gücü (kubmetr sutkada)	1954-cü ildə kəmərlərin ümumi uzunluğu (kilometrə)	Suyun şəbəkəyə verilməsi (kubmetr sutkada)	
			1953-cü ildə	1954-cü ildə
Bakı	232,7	415	206	232,7
Gəncə	17,6	62,2	16,5	17,34
Naxçıvan	1,55	14,9	1,3	1,55
Xankəndi	1,53	9,8	1,26	1,71
Ağdam	0,82	7,5	0,78	1,08
Ağdaş	0,17	2,4	0,08	0,11
Şirvan	0,22	2,5	--	0,21
Bərdə	0,49	2,6	0,46	0,5
Göyçay	0,42	7,6	0,42	0,42
Culfa	0,3	4,5	0,33	0,27
Yevlax	1,92	6,4	1,64	1,93
Zaqatala	0,27	3	0,27	0,27
Qazax	0,15	4	0,16	0,15
Quba	0,8	8,4	0,71	0,72
Qusar	0,06	4,1	0,05	0,06
Laçın	0,15	0,7	0,09	0,15
Lənkəran	0,72	21,2	0,61	0,71
Şəki	7,6	17,4	7,01	7,1
Sabirabad	0,06	1,4	0,05	0,07
Salyan	0,57	6,7	0,48	0,43
Göygöl	0,82	8	0,78	0,84
Xaçmaz	0,4	3,7	0,15	0,32
Şamaxı	0,16	7	0,15	0,13
Şuşa	0,58	12,6	0,61	0,57

Cədvəl 2-dən göründüyü kimi, şəhərlər üzrə su təsərrüfatı göstəricilərinin ümumiyyətlə yaxşılığa doğru inkişaf etməsinə baxmayaraq, Qazax, Şamaxı, Salyan, Culfa, Şuşa kimi şəhər və rayon mərkəzlərinə suyun verilməsində problemlər yaranırdı, verilən suyun həcmi azalmağa doğru gedirdi. Bunun səbəbi daha çox su kəmərlərinin və şəhər su şəbəkəsinin köhnəlib yararsız vəziyyətə düşməsində idi. Buna görə də həmin dövrdə Qazax və Şamaxıda su şəbəkəsinin əsaslı təmiri gedirdi, Salyanda filtrlər təmir edilmiş, Şuşanın və Culfanın su şəbəkələrinin yenidən qurulması istiqamətində işlərə başlanılmışdır [7]. Həmçinin həmin cədvələ görə respublikada su təchizatının əsas payı Bakı şəhərinə, xüsusən də onun mərkəzi hissələrinə düşürdü. Başqa şəhər və rayon mərkəzlərində su şəbəkələri inkişaf etməmişdi. Hətta Azərbaycanın ikinci ən böyük şəhəri olan Gəncədə şəbəkənin uzunluğu cəmi 62,2 kilometr olmuşdur.

Cədvəl 3: 1955–1957 illər ərzində Azərbaycanın su təchizatında artıma doğru gedən dinamikası [8]:

	Ölçü vahidi	1955	1956	1957	1956 ilə nisbətə artım (faizlə)
Şəhər şəbəkəsinin uzunluğu	kilometr	485,5	496,8	499,7	--
Suyun verilməsi	Min kubmetr	108703	117293	121727	4
Sutka üzrə suyun verilməsi	Min kubmetr	297,8	320,5	333,5	--
Suyun ümumi sərfi	Min kubmetr	99790	107482	110727	3
Məişət ehtiyacları üçün sərfi	Min kubmetr	40363	40472	68068	68
Əhali tərəfindən sərfi	Min kubmetr	26011	32474	37106	14
Suyun satışından gəlirlər	Min manat	51156	54601	56028	3
İstismar xərcləri	Min manat	35772	37673	40220	7

Cədvəldən göründüyü kimi, 1956-cı ilin göstəricisi ilə müqayisədə suyun şəbəkələrə verilməsi 4434 min kubmetr, və ya 4%, ümumi sərfi isə 3% artmışdır. Ən böyük artım isə (68%) məişət xidmətləri üçün sərf olunan suyun həcmində olmuşdur. Eləcə də 1957-ci ildə 1956-cı ilin göstəricisi ilə müqayisədə şəhər su şəbəkələrinin istismarından əldə edilən gəlir xərcləri 7% üstələmişdi.

1957-ci ildə artıq 30 şəhər və rayon mərkəzlərinin (Bakı, Gəncə, Mingəçevir, Naxçıvan, Xankəndi, Ağdam, Ağdaş, Ağstafa, Şirvan, Bərdə, Göyçay, Culfa, Yevlax, Zaqatala, Qazax, Hacıqabul, Quba, Qusar, Kürdəmir, Laçın, Lənkəran, Şəki, Sabirabad, Salyan, Tovuz, Ucar, Göygöl, Xaçmaz, Şamaxı, Şuşa) su şəbəkələri KTN-in nəzdində idi. Yalnız 5 şəhərin (Sumqayıt, Daşkəsən, Siyəzən, Xudat, Şəmkir) su təsərrüfatı başqa təşkilatlara aid idi.

Kanalizasiyanın vəziyyəti. 1954-cü ildə Azərbaycanın yalnız altı şəhərində kanalizasiya var idi və bu sahədə ən acınacaqlı vəziyyət yaranmışdır. Yalnız Bakıda inkişaf etmiş kanalizasiya şəbəkəsi var idi. O, KTN nəzdində olan kanalizasiya idarəsi tərəfindən istismar edilirdi. 1954-cü ildə onun ümumi uzunluğu 165,5 kilometr olmuşdur, 1940-cı illə müqayisədə 19,5 kilometr artmışdır (o zaman 146 kilometr idi).

Cədvəl 4: Bakı kanalizasiyasının illər üzrə əsas göstəriciləri [7]:

İllər	Min kubmetr		Min manat	
	Axıdılan sular	Təmizlənən sular	Gəlirlər	Xərclər
1940	11693,1	6513,2	3282	2226
1950	18038,7	9106,5	5411,6	2729,1
1951	19669,2	9405,2	5900,8	2862,4
1952	19895,5	9639,8	5968,6	2810,5
1953	21671,2	10144,6	6501,4	2973
1954	23461,7	11036,9	7038,5	3144,5
1954 ildə 1953 illə müqayisədə dəyişiklik %	8,3	8,8	8,3	5,8

Cədvəldən göründüyü kimi, 1954-cü ildə Bakı kanalizasiyası üzrə bütün rəqəmlər keçən illərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Həmin artım dinamikası da gələcək illər ərzində davam etdirilmişdir.

KTN-nə aid olan Şuşanın 8,5 kilometrlik kanalizasiyası yarıtılmaz vəziyyətdə idi. Nazirliyin hesabatına görə onun bərpa olunması məqsədə uyğun olmamışdır, buna görə daha sonra onu öz balansından çıxartmışdır. Gələcəkdə isə Şuşada yeni kanalizasiya şəbəkəsi tikildi.

Bundan başqa, 1954-cü ildə Azərbaycanın daha dörd şəhərində (Gəncə, Mingəçevir, Sumqayıt, Göygöl) kanalizasiya olmuşdur, ancaq onlar başqa təşkilatlar tərəfindən istismar edilirdi [7]. Bu şəhərlərin də kanalizasiya şəbəkələri ya ibtidai, ya da yarıtılmaz vəziyyətdə idi, əhalinin ehtiyaclarını ödəmirdi. Ən yaxşı vəziyyət kanalizasiyası yeni tikilmiş Mingəçevirdə idi. Ancaq onun da tikintisi o zaman başa çatmamış, yalnız 20 kilometr istismar olunurdu.

1957-ci ildə isə Azərbaycanın yeddi şəhərində kanalizasiya şəbəkəsi olmuşdur (1954-cü ilin siyahısına Xudat şəhəri əlavə olunmuşdur). Onlardan beşi başqa təşkilatlara aid idilər.

Cədvəl 5: KTN istismar etdiyi Bakı və Mingəçevir kanalizasiya şəbəkəsinin göstəriciləri [8]

	Baş kollektorların uzunluğu (kilometrə)	Baş kollektorların uzunluğu (kilometrə)	Axıdılan sular (min kubmetrlə)	Təmizlənən sular (min kubmetrlə)	Gəlir (min manatla)	Xərclər (min manatla)
Bakı	4,8	167,6	35605,1	15075	10681,5	3246
Mingəçevir	1,5	12,8	536,3	536,3	153,2	340,9
Cəmi	6,3	180,4	36141,4	15611	10834,7	3586,9

Beləliklə, 1954-cü illə müqayisədə kanalizasiya vasitəsi ilə axıdılan suların həcmi 1957-ci ildə 12679,7 min kubmetr, təmizlənən suların həcmi isə 4574,3 min kubmetr artmışdır. Həmçinin 1954-cü ilin göstəriciləri ilə müqayisədə kanalizasiyanın istifadəsindən əldə edilən gəlir 3796,2 min manat, xərclər isə 442,4 min manat artmışdır.

Ümumiyyətlə isə respublikanın əksər yerlərində natəmizliklər və çirkli sular ibtidai üsullarla qazılmış və divarları daşla hörülmüş quyulara (şambolara) tökülürdü. Şambolardan natəmizliklər assinizasiya maşınlarının vasitəsi ilə sovurulub yaşayış məntəqələrinin kənarlarında xüsusi yerlərə daşınıb axıdılırdı. Bu işi KTN nəzdində fəaliyyət göstərən təmizləmə idarələri yerinə yetirirdilər. Natəmizliklərin assinizasiya maşınları vasitəsilə sovurulub daşınması zamanı sanitariya qaydalarına heç də həmişə riayət olunmurdu. Məsələn rayonların birində natəmizliklərin daşınması üçün istifadə edilən assinizasiya maşınının sürücüsü həmin maşının çəkində həm də suvarma məqsədi üçün istifadə edilən suları daşıyırdı, buna görə də ona qarşı cəza tədbiri görülmüşdür [17].

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir zamanımızda da kanalizasiya şəbəkəsinin inkişaf etməsinə baxmayaraq, dünyanın çox yerlərində, o cümlədən Azərbaycanın bəzi bölgələrində mərkəzləşmiş kanallaşma yoxdur və natəmizliklər köhnə qayda ilə şambolardan sovurulub daşınır.

1959–1962 illərdə şəbəkələrin tikintisi və istismarı. 1959-cu ilin avqustun 20-də Nazirlər Soveti “Azərbaycan SSR şəhər və fəhlə qəsəbələrində su kəməri və kanalizasiya təsərrüfatının inkişafına dair” adlı 702 №-li qərar qəbul etdi. İşlərin görülməsi üçün vəsait ayrıldı və geniş miqyaslı layihələrin yerinə yetirilməsinə başlandı. Qərarın icrası istiqamətində görülməli işlərin böyük həcmi KTN üzərinə düşdü. O zaman bu nazirliyin nəzdində aşağıdakı su və kanalizasiya idarələri fəaliyyət göstərirdi: 1. Bakı Su Kəməri İstismar İdarəsi; 2. Bakı Kanalizasiya Xidməti İdarəsi; 3. Gəncə Su Kəməri İstismar İdarəsi; 4. Sumqayıt “Sukanal” Kontoru; 5. Mingəçevir “Sukanal” Kontoru; 6. Naxçıvan Su Kəməri İstismar İdarəsi. Respublikanın başqa rayon mərkəzlərində və Dağlıq Qarabağda isə su kəmərlərini yerli kommunal təsərrüfat idarələri istismar edirdilər.

Görülmüş işlərin nəticəsində 1951–1961-ci illər ərzində Azərbaycanda otuz su kəməri tikilmiş, bəziləri isə əsaslı təmir edilmişdir [6]. Mərkəzləşmiş su təminatının yox dərəcəsində olan Sabirabad, Şəmkir, Biləsuvar, Ağstafa, Ağdaş şəhərlərinə ilk dəfə su kəmərləri çəkilərək şəbəkələr yaradılmış, bəzi rayonlarda isə artezian quyuları qazılmışdır. Təkcə 1960-cı ildə su kəmərlərinin tikilməsi üçün 16 milyon manat vəsait xərclənmişdir.

1959–1962 illər arası görülmüş işlərin nəticəsində istehlakçılara gedən suyun miqdarı keçən illərə nisbətən saniyədə 73,35 min kubmetr, şəhər su şəbəkələrinin ümumi uzunluğu isə 220 kilometr artmışdır [22]. 1951-ci ildə respublikada istehlakçılar 70 milyon kubmetr su alırdırsa, 1960-cı ildə bu rəqəm 80% artaraq 135,5 milyon kubmetr təşkil etmişdir.

Obyektlər üzrə görülmüş inşaat-quraşdırma işlərinin bir hissəsi Azərbaycan SSR Tikinti nazirliyinin və Xalq Təsərrüfatı Sovetinin tabeliyində olan təşkilatlar tərəfindən, digəri isə KTN-in nəzdində fəaliyyət göstərən təşkilatlar (rayonların yerli kommunal şöbələrində təmir-tikinti idarələri, “Azərkommunenerji” trestinin təmir-mexaniki zavodu, Baş Qaz idarəsinin tikinti-quraşdırma idarəsi) tərəfindən yerinə yetirilirdi [10]. 1960-cı ilin hesabatına görə, iyirmi beş tikinti obyektindən on beşi KTN-in payına düşmüşdü [22].

Həmçinin kanalizasiya kollektorlarının və şəbəkələrin tikintisi gedirdi. Həmin illər ərzində Şəki, Ağdam, Göyçay, Laçın, Yevlax kimi şəhərlərdə kanalizasiyanın qurulmasına başlanılmışdır. Bakıda və Mingəçevirdə kanalizasiya şəbəkəsi daha da genişlənməmişdir. Respublikanın kanalizasiya ilə təchiz edilmiş şəhərlərin siyahısı keçən illərlə müqayisədə bir qədər artmışdır.

Kanalizasiya üzrə tikintinin aparılmasına baxmayaraq, bu sahədə əsaslı dönüş yaratmaq mümkün olmamışdır. Belə ki, 1961-ci ildə su təsərrüfatının tikintisi və əsaslı təmiri üçün büdcədən 1651500 manat vəsait ayrılmışdısa, kanalizasiya üçün

bu rəqəm cəmi 134000 manat təşkil edirdi [20]. Bu rəqəmlərin müqayisəsi kanalizasiya inkişafının nə qədər su təsərrüfatının inkişafından geri qalmasının göstəricisidir.

1961-ci ildə bütün Azərbaycan ərazisində kanalizasiya borularının və kollektorlarının uzunluğu 250 kilometrədən artıq olmamışdır, bunun da 180 kilometri 1957-ci ilə qədər tikilmişdir. Müqayisə üçün Rusiyanın təkcə Sankt-Peterburq şəhərində 1959-1961-ci illərdə 300 kilometr yeni boru və kollektorlar inşa edilmiş, istismar olunan şəbəkəyə qoşulmuşdur [4].

Faktiki olaraq 1962-ci ildə Bakı, Sumqayıt və Mingəçevirdən başqa digər şəhərlərdə inkişaf etmiş kanalizasiya şəbəkəsi olmamışdır. Hətta Gəncə kimi böyük şəhər qismən kanallaşdırılmış və tikinti işləri hələ başlanğıc mərhələsində idi. Başqa şəhər və məntəqələrdə isə kanalizasiyanı yalnız bəzi obyektlərə qədər çəkmək mümkün olmuşdur. Azərbaycan SSR Kommunal Təsərrüfatı naziri (bundan sonra KT naziri) *Abutalıb Abdullayev* SSRİ Kommunist Partiyasının Tikinti şöbəsinə ünvanlandığı məktubunda [24] bunun səbəbini hökumət tərəfindən maliyyə vəsaitinin ayrılması ilə izah etmişdir. Daha sonra nazir qeyd etmişdir ki, maliyyə problemi həll olunmasa və müasir kanalizasiya şəbəkələri qurulmasa, şəhərlərdə 4 və daha yuxarı mərtəbəli binaların və başqa kommunal obyektlərin tikilməsi, eləcə də abadlaşdırma işlərinin aparılması mümkün olmayacaq. Həm də respublikada sanitar vəziyyət daha da ağırlaşacaq. Nazir daha sonra yazmışdır ki, KTN məhdud imkanları daxilində bu sahədə işlər həyata keçirir, xüsusi ilə də gələcək perspektivləri nəzərə alaraq şəhərlərin kanalizasiya ilə təmin olunmasına dair layihə-araşdırma işləri aparır.

Kanalizasiyanın inkişafı üçün vəsaitin ayrılmamasını KT naziri hələ 1960-cı ildə rəsmi çıxışlarının birində səsləndirmişdir [22]. Ancaq həmin illər ərzində vəziyyət dəyişməmiş, lazımı vəsait ayrılmamışdır. Ona görə də su təsərrüfatının inkişaf templəri kanallaşmanı dəfələrlə üstələyirdi. Halbuki onların inkişafı eyni səviyyədə getməli idi.

Ceyranbatan su anbarı. 1950-ci illər ərzində Bakının da su təchizati böyük problemlərlə üzləşirdi. Hələ Rusiya imperiyasının dövründə çəkilmiş Şollar kəməri böyüyən və genişlənən şəhərin ehtiyaclarını artıq ödəmirdi. Ona görə də Xaçmaz rayonundan Bakıya qədər ikinci su kəməri çəkilmişdir. Onun vasitəsi ilə sutkada 9 milyon vedrə həcmində şəhərə su verilməli idi. Ancaq istismar zamanı məlum olmuşdur ki, kəmərlə sutkada yalnız 650 min vedrə həcmində su keçir [7]. Buna görə 1954-cü ildə hökumət tərəfindən təcili tədbirlər görülmüş, Xaçmazda çayların su yataqlarından qış mövsümündə də istifadə edilmişdir. Halbuki bu əməliyyatı yalnız yayda etmək olardı. Beləliklə, Bakının su təchizati hələ bir necə il çətinliklərlə üzləşirdi.

Problemi yalnız 1955-ci ildə Samur-Abşeron su kanalının Şabrandan Abşeron qədər olan 86,3 kilometrlik hissəsinin tikintisinin bitirilməsi və daha sonra 1961-ci ildə Ceyranbatan su anbarının tikintisinin başa çatdırılmasından sonra aradan qaldırmaq mümkün olmuşdur. Ceyranbatan anbarına həmin kanaldan su daxil olub təmiz-

lənəndən sonra Bakıya verilməyə başlamışdır. Su təhlükəsizliyini təmin etmək üçün 1960-cı ildə onun ətrafında üç zolaqdan ibarət sanitar-mühafizə zonası yaradılmışdır. 1961-ci ildə Ceyranbatan su anbarının 1-ci sanitar-mühafizə zolağı genişləndirilərək hasara alınmışdır.

Bundan başqa, Bakı su kəmərləri idarəsi də suyun israfının aradan qaldırılması istiqamətində işlər görmüş, suya nəzarəti gücləndirmişdir. Bunun nəticəsində həm şəhərin su təchizati daha da yaxşılaşmış, həm də verilən sudan planda nəzərdə tutulmuşdan əlavə 914,8 min manat gəlir əldə etmək mümkün olmuşdur. Bu uğura görə KT nazirinin 28 aprel 1960-cı il tarixli əmri ilə Bakı su kəmərləri idarəsinin işçiləri mükafatlandırılmışdır [15].

Ağsu-Gəncə su kəməri. Su təchizati üzrə ən böyük layihələrdən biri Ağsu-Gəncə kəmərinin tikintisi idi. “Azərsənayelayihə” institutu onun layihəsini 1956-cı ildə tərtib etmiş və o, KT naziri tərəfindən həmin tarixdə təsdiq edilmişdir. Bundan bir qədər sonra Gəncə və Şəmkiri su ilə təmin edəcək bu kəmərin tikintisinə başlanılmış və 1959-cu ildə işlərin bir hissəsi tamamlanmışdır. Tikintisi bitmiş hissənin istismarı Gəncə kommunal təsərrüfatı şöbəsinə tapşırılmışdır [14]. 1960-cı ildə həmin layihəyə ikinci dəfə baxılmış və o, bəzi düzəlişlərlə ikinci dəfə nazir tərəfindən təsdiq edilmişdir [21]. Tikintinin iş həcmi dəyəri 15 milyon 882 min manata bərabər idi. Kəmərin tikintisi 1962 ildə başa çatmış və onu istismara vermək üçün qəbul komissiyası yaradılmışdır [19]. Yeni tikilmiş kəmərin vəziyyətini yoxlayandan sonra onun istismar edilməsinə icazə verilmişdir. Kəmərdən istehlakçılara sutkada 30,1 min kubmetr həcmində su verilir. Ağsu-Gəncə kəmərinin əsas su mənbəyi Göy-Göl idi.

Su hövzələrinin çirklənməsinə qarşı tədbirlər. Azərbaycanda su təsərrüfatının inkişafı ekoloji problemlərin həll edilməsi məsələsini aktuallaşdırmışdır. Əhalinin sağlamlığı su mənbələrinin təmizliyindən, onların qorunmasından, şəhərlərə verilən suyun sanitar qaydalara uyğun olmasından asılı idi. Buna görə su hövzələrində ekoloji problemlərin həll edilməsinə dair respublikada lazımi tədbirlərin görülməsinə başlanılmışdır.

İlk olaraq Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 15 noyabr 1956 il tarixli 605 №-li qərarı ilə bütün müəssisə və təşkilatlar çevrəni çirkləndirdikləri təqdirdə böyük məbləğdə cərimə olunurdular. Bu qərarın icra edilməsi əsasən Səhiyyə və KT nazirliklərinə həvalə edilmişdir. Bu nazirliklərin birgə dərc etdiyi təlimata [13] görə Səhiyyə Nazirliyi idarə və müəssisələr tərəfindən çirklənən suların su hövzələrinə axıdılmasını təyin edib bu halların monitorinqini aparmalı, laboratoriyalarında suların analizini edib onların hesabatlarını aidiyyətli qurumlara çatdırmalı idi. Bundan başqa, işlənən suları hövzələrə axıdan hər bir təşkilat həmin suların çirklənmə həddini aşmamaq məqsədi ilə onların analizlərini öz laboratoriyalarında etməli idilər. Çirklənmə dərəcəsini yayımlanmış “Sanitariya qaydalarına” uyğun həddə saxlamaq üçün müəssisələr axıdılan suları təmizləyici qurğulardan keçirməli idilər. Bunun

üzərində daimi nəzarəti KTN həyata keçirirdi. Əgər hansısa müəssisə qaydaları pozaraq çirkənmə dərəcəsi yüksək olan işlənmiş suları kanalizasiyaya ya da birbaşa su hövzələrinə axıtsaydı, qanunla müəyyən edilmiş məbləğdə cərimə ödəməli idi. Həmin məbləğ KTN tərəfindən təyin edilib alınır. Cərimələrdən alınan vəsaitin hara xərclənməsi haqqında Nazirlər Sovetinə təkliflər verilir. Bundan başqa, Kommunal Təsərrüfatı və Səhiyyə nazirlikləri sənaye obyektləri tərəfindən çirkənməmiş su hövzələrinin təmizlənməsi istiqamətində tədbirlər planının hazırlanmasını da həyata keçirirdilər. Su hövzələrini başqa respublikaların müəssisələri çirkəndirildirsə, onda bu nazirliklər onların aidiyyətli qurumları ilə əlaqə saxlayıb birgə tədbirlərin görülməsinə nail olmalı idilər.

KTN-in 1957-ci ilin 1 yanvar tarixli “Çirkli suların axıdılmasına görə cərimələrin alınması haqqında” əmrinə [13] görə yerli kommunal idarələr Azərbaycan ərazisində çirkli suları su hövzələrinə axıdan bütün müəssisələrin siyahısını tərtib edib, onlardan cərimələrin alınmasını və alınan vəsaitin büdcəyə daxil olmasını təmin etməli və bu barədə nazirliyə hesabat verməli idilər.

Bələliklə, ekoloji təmizlik uğrunda tədbirlər planları tərtib olunub icra edilməyə başlamışdır. 1957-1960-cı illər ərzində müəssisələrdən 41 milyon manata qədər cərimələr alınmış, dövlət büdcəsinə keçirilmişdir. Buna baxmayaraq, ekoloji problemlərin həll edilməsi cəhdləri problemlərlə üzləşirdi. Müəssisələrin bir çoxu təmizləyici qurğuları quraşdırmaqdan və axıdılan suların çirkənmə dərəcəsinə təyin etməkdən yayınırdılar, çevrənin çirkəndirilməsini davam etdirirdilər. Vəziyyət o yerinə gəlib çatmışdır ki, hətta Moskva mətbuatı Azərbaycanda müəssisələrinin nefti Xəzər dənizinə axıtdıqları haqqında məqalə dərc etmişdir [5]. Bu məsələ üzrə araşdırma aparən Azərbaycan SSR Maliyyə Nazirliyinin hesabatına görə [11, 7-8] vəziyyətin bu həddə çatmasında Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsi və KTN təqsirli idi. Hesabatda qeyd olunmuşdur ki, 1957-ci ilin sonlarında onlar çevrənin çirkəndirilməsinə görə neft sənayesi müəssisələrindən 17,8 milyon manat cərimə almış, ancaq sonra bu məbləği geri qaytarmışdılar. Maliyyə Nazirliyinin iddiasına görə, məhz buna görə həmin müəssisələr ekoloji təmizliyə riayət edilməsində maraqlı olmayıblar.

Maliyyə Nazirliyinin ittihamlarına münasibət bildirən KT naziri bu ittihamları rədd edərək Nazirlər Sovetinə ünvanlamış cavab məktubunda [11] yazmışdır ki, həmin cəriməni geri qaytaran Nazirlər Sovetinin keçmiş rəhbərliyinin əmri ilə qaytarmışdı və Maliyyə Nazirliyi bunu bilirdi. Daha sonra nazir qeyd etmişdir ki, keçən illər ərzində müxtəlif müəssisələrdən 40 milyondan çox cərimə alınsa da, görülən tədbirlər ekoloji təmizlik problemini həll edə bilməyib. Bunun səbəbini isə nazir çevrəni çirkəndirən müəssisələrin qarşısında lazımi tələblərin qoyulmamasında görürdü. Dolayısı ilə o, sovet idarəçilik sisteminin qüsurlarını ortalığa çıxarırdı. Çünki o vaxtın müəssisə rəhbərləri bir çox hallarda şəxsi əlaqələri və münasibətləri işə salaraq qanunların icrasından yayınırdılar. Nazirin iddiasına görə, ekoloji problemin

həll edilməməsinin əsas səbəbi məhz budur. Məktubun sonunda nazir qeyd etmişdir ki, KTN və o zaman Əliş Ləmbəranskinin başçılıq etdiyi Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsi ekoloji durumun qaydaya salınmasına dair öz tədbirlər planını hazırlamışdılar. Onu qəbul edən Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti 13 aprel 1960-cı il tarixli 292 №-li əmri ilə işlərin görülməsi üçün vəsait də ayırmışdır. Ancaq buna baxmayaraq, aidiyyətli qurumlar KTN-nə bu istiqamətdə layihə-araşdırma işlərinin aparılması üçün lazımı material və limitlər ayırmamışdılar.

Bundan başqa, şəhər su şəbəkələrini istismar edən KTN-nin nəzdində olan təşkilatlar mənzillərə verilən suyun təhlükəsizliyinə görə məsuliyyət daşıyırdılar. Müxtəlif xəstəliklərin və epidemiyaların su vasitəsi ilə yayılmaması üçün şəhərlərə və qəsəbələrə verilən suyun xlorlaşdırılması və xlorun suda qalır miqdarı xüsusi qaydalarla təyin edilmişdir. Bunun üçün kəmərlərdə xüsusi xlor qurğuları quraşdırılırdı. Bu işə nazirlik böyük diqqət yetirmiş, dəfələrlə müxtəlif əmr və sərəncamlar verib, onların icra edilməsinə nəzarət edirdi. Məsələn, nazirin 26 dekabr 1960-cı il tarixli əmrində qeyd edilmişdir ki, “Suyun xlorlaşması məsələsi əsas məsələlərdən biri olmasına baxmayaraq, indiyədək Lənkəran, Quba, Şuşa, Ağdam və Göyçay şəhərlərində xlor qurğuları olduğu halda, onlar quraşdırılmamışdır” [16]. Ona görə bu şəhərlərin kommunal təsərrüfatı şəbəkələrinə 1961-ci ilin birinci rübünə qədər xlor qurğularını quraşdırıb istifadəyə vermək, bu işə cəlb olunan işçiləri isə təlimatlandırmaq əmri verilmişdir.

Xüsusi ilə qeyd edilməlidir ki, xlor qurğularını KTN-nin təmir-mexaniki zavodu həmin nazirliyin layihə-smeta bürosunun sxemləri əsasında istehsal edirdi. Bu da o deməkdir ki, qurğuların layihələndirilməsindən istehsal edilməsinə qədər bütün proses nazirliyin daxili gücləri ilə həyata keçirilirdi.

1962-ci ildə görülən tədbirlərin nəticəsində infeksiyon xəstəliklərin azalması qeydə alınmışdır. Buna baxmayaraq bəzi yerlərdə yenə suyun xlorlaşdırılması ilə bağlı problemlər həll olunmamışdır. Ona görə də nazirin əmri [19] ilə həmin məntəqələrdə təcili olaraq xlor qurğuları quraşdırılmalı idi. Əmrə əsasən qurğuların istehsal edilib yerlərə çatdırılmasına qədər içməli suyun xlorlaşdırılması ibtidai üsullarla aparılmalı idi. Bundan başqa əmr olunmuşdur ki, nazirliyin kollegiyalarında respublikada infeksiyon xəstəliklərinin durumu və onların qarşısının alınması üçün KTN-nin gördüyü tədbirləri daim müzakirə edilsin.

Hidroloji elmi-tədqiqat laboratoriyasının fəaliyyəti. Su təsərrüfatının genişlənməsi sanitariya və su hövzələrinin mühafizəsi probleminə daha ciddi yanaşmaq zərurətini ortalığa çıxartmışdır. Bu məqsədlə 1959-cu ildə KTN-nin layihə-smeta bürosunun nəzdində nazirin təşəbbüsü ilə hidroloji elmi-tədqiqat laboratoriyası yaradılmışdır. Onun vəzifələri: a) istismarda olan su kəmərləri və kanalizasiyanın vəziyyətini araşdırmaq və onların imkanlarının artırılması üçün tədbirlər həyata keçirmək; b) respublikada su ehtiyatlarını araşdırılmaq və onların səmərəli istifadəsi üçün təkliflər vermək; c) məişət və kanalizasiya sularının daha da səmərəli təmiz-

ləmə üsullarını tapmaq və içməli suların keyfiyyətini yüksəltmək, texnoloji və sənaye ehtiyacları ödəmək üçün istifadə edilən şirin suları dəniz suyu ilə əvəz etmək, şəhər və kəndlərdə istifadə edilən çay və kəhriz suları ziyanlı qatqılardan təmizləmək; d) su kəmərlərinin sanitariya mühafizəsi və suların təhlükəsizliyi ilə bağlı problemləri həll etməkdən ibarət olmuşdur [9].

1960-cı ildə elmi-tədqiqat laboratoriyası respublikanın 25 rayonunda su kəmərlərinin pasportlaşmasını, 30 rayonda mənbələrdən suyun alınma yerlərinin araşdırılmasını, başqa elmi-tədqiqat institutları ilə əlaqələrin yaradılması işlərini həyata keçirmişdir; həmçinin, elmi-tədqiqat laboratoriyasının əməkdaşları yerlərdə suların xlorlaşdırma işinin təşkili və bu işi görən işçilərin təlimatlandırması işinə qatılmışdırlar [22].

Eyni zamanda, bu kimi əhəmiyyətli məsələləri həll edə edən laboratoriya tam gücü ilə fəaliyyət göstərə bilmirdi. Bu da mərkəzləşdirilmiş sovet təsərrüfat sisteminin qüsurlarından irəli gəlirdi. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri M.A.İskəndərova ünvanlanmış 29 yanvar 1960-cı il tarixli ərizəsində [9] KT naziri laboratoriyanın işinin ciddi çətinliklərlə üzləşdiyini, reaktivlər və kimyəvi maddələrin hələ də ayrılmamasını, işçilərin ayrıca otaqlarla təmin edilməməsini qeyd etmişdir. Həmin ərizədə nazir bu problemlərin həll edilməsi üçün məsələ qaldırmışdır. Ancaq 1961-ci ildə də laboratoriyanın problemləri həll olunmadı.

Beləliklə, 1959-cu ildən başlayaraq 1961-ci ilin sonuna qədər KTN-nin hidroloji elmi-tədqiqat laboratoriyası məhdud imkanlarına baxmayaraq respublika üzrə su təchizati və kanalizasiya ilə bağlı bütün elmi-tədqiqat işlərini aparırdı. Ancaq respublikanın o zamankı rəhbərliyi hansısa səbəblər üzündən bu laboratoriyanın genişləndirilməsində və onun elmi-tədqiqat institutuna çevrilməsində maraqlı deyil idilər. Bunun əvəzində Azərbaycanda 1961-ci ilin sonunda Moskvanın birbaşa tabeliyində fəaliyyət göstərən ümumittifaq “Vodgeo” Elmi-Tədqiqat İnstitutunun filialı açıldı. Beləliklə, strateji əhəmiyyətə malik olan su tədqiqatları Azərbaycan nazirliyinin nəzdindən çıxarılıb ümumittifaq qurumuna verildi. Buna baxmayaraq, KTN-nin hidroloji elmi-tədqiqat laboratoriyası su kəmərlərinin sanitar mühafizəsinə, rayon su kəmərlərinin və kanalizasiyanın iş rejiminin araşdırılmasına və sazlanmasına, təmizləyici qurğuların quraşdırılmasına dair işləri davam etdirirdi [18].

Su obyektlərinin hərbişdirilmiş mühafizəsi. Su anbarlarını və başqa strateji obyektləri KT nazirinə tabe olan hərbişdirilmiş mühafizə qoruyurdu. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 25 noyabr 1961 il tarixli 1029 №-li qərarı ilə Ağsu-Gəncə kəmərinin əsas su mənbəyi olan Göygölün ətrafında sanitar-mühafizə zolaqları yaradılmışdır. Bu işin təşkil olunması və gələcəkdə mühafizənin aparılması KTN-ə tapşırılmışdır. Nazirin 15 dekabr 1961-il tarixli əmri ilə tabeliyində olan Gəncənin “Sukanal” idarəsi Ağsu-Gəncə kəmərinin su mənbələrini çirkənləndirmədən qorumaq və suların keyfiyyətini yüksək səviyyədə saxlamaq üçün üç sanitar-mühafizə zolağının yaradılmasını təşkil etməli idi [18]. Bundan sonra Göygöl çirkli suları axıtmaq,

sahillərində mal-qara otarmaq, bostan salmaq, ova çıxmaq, ağacları kəsmək, balıq tutmaq, qayıqda üzmək ya da çimmək, ərazini zibilləmək, fərdi tikinti aparmaq qadağan olunmuşdur.

1961-ci ildə Ceyranbatan su anbarının yeni tikilmiş obyektlərini, eləcə də Hövsan və Binədə yerləşən qurğuları qorumaq üçün 40 nəfər döyüşçüdən ibarət hərbi mühafizə dəstəsi təşkil olunmuşdur. KT nazirinin əmri ilə həmin ilin sonuna qədər postların sayı və yeri müəyyən edilməli, keşikçi qüllələr tikilməli, döyüşçülərə xidməti otaqlar verilməli; onlar silah, rəbitə və texniki vasitələrlə təmin edilməli idilər. 1962-ci ildə Nazirlər Soveti Ceyranbatan su anbarının mühafizəçilərinin sayının artırılmasına dair KTN və Bakı şəhər İcraiyyə Komitəsinə göstəriş vermiş, əmək haqqı fondunu artırmışdır [10].

Hərbi mühafizənin zabitləri həm də KTN-nin işçiləri üçün hərbi dərslər keçmiş, hava hücumundan müdafiə tədbirlərini həyata keçirmişdirlər [13]. Yangından müdafiə tədbirlərini də hərbi mühafizənin zabitləri həyata keçirirdi. Bayramlar və dövlət tədbirləri zamanı nazirin əmri ilə su obyektlərinin mühafizəsi daha da gücləndirilirdi. Mühafizə xidmətində fərqlənən döyüşçülər mükafatlandırılırdılar və təltif edirdilər [18].

Nəticə

Azərbaycanda su və kanalizasiya təsərrüfatının tarixi-sosioloji baxımdan araşdırılması keçmiş zamanla müasirliyi birləşdirməyə imkan verir. Bunun nəticəsində bu təsərrüfat sahəsi üzrə XX əsrin ortalarında olan vəziyyəti və statistik göstəriciləri müasir vəziyyətlə müqayisə etmək və inkişaf dinamikasını izləmək imkanı yaranır. Eyni zamanda, bu kimi tədqiqatların nəticəsində keçmiş zamanların idarəçilik və iş prinsipləri öyrənilir və onların müasirliyə uyğun olan bəzi məqamlarının günümüzdə tətbiq edilməsi imkanları yaranır. Bundan başqa, keçmişdə buraxılan səhvlərin öyrənilməsi ona görə lazımdır ki, onlar müasir dövrdə təkrar olunmasın. Nəhayət, keçmiş olayların araşdırılması insanların rahat yaşaması, dövlətin inkişafı və sosial gərginliyin aradan qaldırılması üçün gələcəkdə hansı tədbirlərin görülməyini təsəvvür etmək və onları planlaşdırmaq perspektivlərini açır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Əhaliyə mənzil-kommunal xidmətinin bazar iqtisadiyyatı şəraitində transformasiyası və perspektiv inkişafı. Bakı: İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 2006.
2. Бакинское коммунальное хозяйство. Баку: Издание Бакинского Совета, 1934.
3. Жилищные законы: сборник действующих законов, постановлений, инструкций и приказов по жилищному хозяйству Азербайджанской ССР. Баку: Издательство Министерства Коммунального Хозяйства (МКХ) Азерб. ССР, 1949.

Dövri mətbuat

4. Город великого Октября // Жилищно-коммунальное хозяйство, №11, 1961, s. 4-5.
5. Нефть сливают в море // “Известия” №40, 17.02.1960.

Sənədlər

6. Выступление министра коммунального хозяйства А.М.Абдуллаева на Пленуме ЦК КП Азерб. ССР, 1962 // ARDA, fond (f.) 244, siyahı (s.) 9, № 59.
7. Материалы о разработке годовой стат. отчетности по городским коммунальным предприятиям МКХ Азерб. ССР за 1954 год // ARDA, f. 2511, s. 10, № 1499.
8. Материалы о разработке годовой стат. отчетности по городским коммунальным предприятиям МКХ Азерб. ССР за 1957 год // ARDA, f. 2511, s. 10, № 1677.
9. Переписка МКХ с Советом Министров (СМ) Азерб. ССР, 1960 // ARDA, f. 244, s. 9, № 50.
10. Переписка СМ Азерб. ССР с МКХ, 1961 // ARDA, f. 411, s. 37, № 279.
11. Переписка СМ Азерб. ССР с МКХ по поводу очистки промышленных сточных вод, 1960 // ARDA, f. 411, s. 37, № 209.
12. Приказы № 1-150 МКХ, 1954 // ARDA, f. 244, s. 9, № 20.
13. Приказы № 185-345 МКХ, 1957 // ARDA, f. 244, s. 9, № 29.
14. Приказы № 294-314 МКХ, 1958-1959 // ARDA, f. 244, s. 9, № 35.
15. Приказы № 1-302 МКХ, 1960 // ARDA, f. 244, s. 9, № 44.
16. Приказы № 304-618 МКХ, 1960 // ARDA, f. 244, s. 9, № 45.
17. Приказы № 1-139 МКХ, 1961 // ARDA, f. 244, s. 9, № 51.
18. Приказы № 266-406 МКХ, 1961 // ARDA, f. 244, s. 9, № 53.
19. Приказы № 97-221 МКХ, 1962 // ARDA, f. 244, s. 9, № 61.
20. Протоколы заседания коллегии МКХ, 1961 // ARDA, f. 244, № 54.
21. Справка МКХ Азерб. ССР об итогах финансово-хозяйственной деятельности // ARDA, f. 411, s. 38, № 194.
22. Справки МКХ в ЦК и СМ Азерб. ССР, 1960-1961 // ARDA, f. 244, s. 9, № 49.
23. Справки в ЦК и СМ Азерб. ССР, 1961-1962 // ARDA, f. 244, s. 9, № 59.
24. Справки МКХ в ЦК КП и СМ Азерб. ССР, 1962 // ARDA, f. 244, s. 9, № 69.